

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Marty Jósewicz
Temperamentalne i osobowościowe korelaty
autystycznej charakterystyki zachowania

Promotor: prof. zw. dr hab. Ewa Pisula

Wraz z rozwojem wiedzy dotyczącej autystycznego spektrum zaburzeń zwrócono uwagę na fakt, że niektóre z cech istotnych dla tej jednostki nozologicznej występują również wśród bliskich i dalszych krewnych osób nim dotkniętych (tzw. szerszy fenotyp autyzmu). Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat można także zaobserwować intensywne eksplorowanie problematyki tzw. cech autystycznych w populacji ogólnej. Przyczyn narastających w kolejnych generacjach problemów w zakresie poznania społecznego, nawiązywania interakcji, rozumienia stanów emocjonalnych własnych i innych osób oraz adekwatnego reagowania na nie, przy jednocześnie wysokich sprawnościach poznawczych, poszczególni badacze poszukują zarówno w środowisku życia jednostki, i powiązanych z nim doświadczeniach, jak i w specyfice mechanizmów OUN. Próby interpretacji możliwości funkcjonalnych jednostki „obciążonej” cechami autyzmu rozpatrywane są w oparciu o różne modele teoretyczne i w kontekście wielu korelatów. Zdobywana w ten sposób wiedza staje się przydatna w praktyce diagnostycznej, ma również walory edukacyjne i prewencyjne. W tym upatruję wartości przedłożonej do recenzji pracy doktorskiej Pani magister Marty Jósewicz.

Autorka już we wstępie rozprawy (s. 14) sygnalizuje, że wzrostowi liczby osób borykających się z samotnością, u której źródeł tkwią trudności w relacjach z innymi sprzyja współczesna cywilizacja. Rozwój nowoczesnych technologii, za czym idzie przeniesienie codziennej aktywności na grunt świata wirtualnego, może stanowić jeden z ważniejszych czynników, utrudniających nabywanie kompetencji niezbędnych dla społecznego współżycia. Osobną kwestię stanowią predyspozycje biologiczne. W sposób niezwykle interesujący

zagadnienia te wyjaśniane są na gruncie modelu ewolucji historii życia (*life history evolution - LHE*; Bielby i wsp., 2007; Charnov, 1993; Fisher, 1958; Gadgil, Bossert, 1970; Kaplan, Gangestad, 2005, Stearns, 1992) a także w teorii Michaela Meaneya i Moshe Szyfa (2005), specjalizujących się w analizach ekspresji genów. Pani Marta Jósewicz odwołuje się do modelu poniekąd nawiązującego do założeń LHE, zaproponowanego przez Simona Baron-Cohena, zatem z tym większym zaciekawieniem poddałam się lekturze pracy doktorskiej, przesłanej mi do recenzji. Z obowiązku recenzenckiego w pierwszej kolejności dokonam formalnej analizy i oceny rozprawy.

Przedłożona mi do recenzji praca doktorska liczy, łącznie ze spisem cytowanej literatury 162 strony, w tym 121 stron tekstu podstawowego (po wyłączeniu streszczeń). W spisie literatury doliczyłam się ponad 320 pozycji źródłowych polskich i anglojęzycznych autorów, z tego ponad połowę stanowią opracowania nie starsze niż z ostatnich dziesięciu lat. Oznacza to, że recenzowana praca została przygotowana w oparciu o aktualne doniesienia z badań. Jedyną uwagą a w zasadzie sugestią, jaka pojawia się w stosunku do tej części, jest propozycja, aby opracowując spis cytowanej literatury opierać się na jednym wybranym systemie: angielskim, który preferuje pisanie całego tytułu wielką czcionką lub amerykańskim, który jest analogiczny do systemu polskiego, tj. stosowanie dużej litery tylko w pierwszym wyrazie tytułu.

Pod względem techniki i edycji tekst jest opracowany zgodnie z wymaganiami stawianymi tego typu pracom, a dodatkowo na podkreślenie zasługuje jej estetyka. Dysertacja zbudowana jest w planie właściwym tego typu rozprawom. Rozpoczyna się dobrze przygotowanymi streszczeniami w języku polskim i angielskim, uzupełnionymi o słowa kluczowe. W pracy wyodrębnione zostały następujące części: Wprowadzenie, rozdział teoretyczny zatytułowany: *Cechy autystyczne a cechy osobowości i temperamentu*, rozdział metodologiczny, *Charakterystyka demograficzna badanych grup*, *Wyniki*, *Statystyczna weryfikacja hipotez*, *Dyskusja wyników*. Pracę zamyka spis cytowanej literatury. Od strony formalnej praca spełnia standardy stawiane pracom badawczym o charakterze empirycznym.

Tytuł rozprawy *Temperamentalne i osobowościowe korelaty autystycznej charakterystyki zachowania* odpowiada treściom zawartym w teoretycznym opisie zagadnień i jest zgodny z

przyjętym badawczym celem pracy, a także odzwierciedla istotę prowadzonych analiz statystycznych.

Wprowadzenie i teoretyczna część pracy napisane zostały w sposób zwięzły i klarowny. Autorka, w oparciu o przegląd literatury dobrze uzasadnia wybór problematyki własnych badań, chociaż moje wątpliwości budzą stwierdzenia zawarte w tekście, takie jak *dowód na istnienie zależności...*(np. s. 12), czy *w związku z niewielką liczbą badań...*(s. 13). Otóż, w moim przekonaniu posługiwanie się przez psychologów pojęciem „dowód” jest nadużyciem naukowym. Szczególnie jednak razi w części, gdzie Autorka na podstawie przeprowadzonych badań własnych dokonuje podsumowania uzyskanych wyników (5.10.1, s. 109) oraz w dyskusji (np. s. 117, 124). Większą wstrzemięźliwość w opisywaniu efektów badań można spotkać w pracach badaczy reprezentujących tzw. nauki ścisłe (fizyka, chemia). Z kolei „niewielka liczba badań” stanowi na ogół raczej odzwierciedlenie efektywności naszych poszukiwań. Tego typu sformułowania są jednak pojedyncze i w żaden sposób nie rzutują na merytoryczną wartość ocenianej pracy. Wywód teoretyczny jest niezwykle spójny i logiczny. Autorka nie stara się rozszerzyć części teoretycznej przez odwoływanie się do powszechnie znanych doniesień z badań. Kolejne punkty części teoretycznej (Cechy autystyczne; Badania nad cechami autystycznymi w populacji ogólnej; Szerszy fenotyp autyzmu; Cechy osobowości, zaburzenia psychiatryczne, trudności w rozwoju poznawczym rodziców i rodzeństwa osób z autyzmem, Temperamentalne uwarunkowania cech autystycznych, Umiejętności społeczne a cechy temperamentu) są prawidłowo skomponowane, spójne z przyjętym modelem i oddają charakter pracy badawczej Autorki.

W mojej ocenie teoretyczna część pracy stanowi udaną syntezę stanu wiedzy dotyczącej problematyki podjętej przez Panią mgr Martę Jósewicz w pracy doktorskiej i została napisana została z dużą dbałością.

Punkt drugi pracy: Problem i metoda badań własnych

Zdaniem Profesora Adama Bieli, często przytaczanym przez Niego szczególnie podczas spotkań z młodymi naukowcami, określenie problemu powinno poprzedzać cel pracy. Skoro jednak Autorka definiując cel już w pierwszym zdaniu zaznacza, iż celem badań było znalezienie odpowiedzi na pytanie dotyczące związku między cechami autystycznymi a temperamentem i

osobowością, uznaję to za zgrabne poradzenie sobie z oczekiwaniami znawców metodologii badań, jak i powszechnie stosowaną praktyką.

Autorka zdecydowała się na zastosowanie korelacyjno-regresyjnego schematu badań. Na podkreślenie zasługuje fakt dbałości o zgodność powiązań między zdefiniowanymi problemami a odpowiadającymi im hipotezami, które zostały też poprawnie krótko uzasadnione teoretycznie. Co więcej, w punkcie 5 pracy doktorskiej Doktorantka skrupulatnie trzyma się przyjętego porządku. Tytuły kolejnych podpunktów statystycznego opracowania wyników odpowiadają hipotezom zdefiniowanym w p. 2.3. - jako czytelnik doceniam skrupulatność, która bardzo ułatwiła mi śledzenie przyjętego przez Autorkę toku analiz!

Narzędzia badawcze wykorzystane przez Panią mgr Martę Jósewicz zostały prawidłowo dobrane i dobrze opisane. W zebraniu danych demograficznych Autorka posłużyła się ankietą własnej konstrukcji, co wzbogaciło treść pracy o rozbudowaną charakterystykę demograficzną osób uczestniczących w badaniu. Analiza zmiennych demograficznych nie budzi zastrzeżeń. Co więcej, niektóre informacje wydają się być inspiracją do pogłębienia badań. Na przykład fakt, że rodziny z dziećmi o prawidłowym przebiegu rozwoju częściej zamieszkują w środowisku obszarów wiejskich, niż rodzice dzieci z autyzmem, czy zespołem Downa. Pojawiają się pytania, czy środowisko miejskie (i wielkomiejskie) sprzyja występowaniu zaburzeń, czy może sprzyja efektywności diagnostycznej? Autorka nie stwierdziła różnic między grupami rodziców w zakresie rozkładu zmiennej - wykształcenie, rodzi się jednak pytanie, jaki jest rozkład tej zmiennej w połączeniu z miejscem zamieszkania? Być może analiza taka dałaby dodatkowe informacje odnoszące się do zasygnalizowanego wyżej problemu.

Część czwarta pracy – Wyniki, rozpoczyna się od prezentacji rozkładu wartości zmiennych wskazanych przez Autorkę w celu badań. Jak poprzednie części również tę oceniam jako starannie opracowaną. Pani mgr Jósewicz nie ogranicza informacji do potwierdzenia (lub nie) normalności rozkładu, ale prezentuje jego dokładną charakterystykę opisując parametry skośności i kurtozy. Dokładna analiza rozkładu testowanych zmiennych daje Doktorantce mocną podstawę do wyboru właściwych statystyk w celu przetestowania przyjętych hipotez. Dla zobrazowania nasilenia cech autystycznych w badanych grupach wprowadzone zostały wykresy, co zwiększa czytelność wyników.

Część piąta: Statystyczna weryfikacja hipotez, stanowi zasadniczą część pracy. Autorka wykorzystuje w analizach współczynnik korelacji r-Pearsona oraz analizę regresji w celu ustalenia temperamentalnych predyktorów cech autystycznych. Wykorzystana została także analiza czynnikowa danych, na które złożyły się wyniki w skalach kwestionariusza AQ i kwestionariusza temperamentu. Taki sam schemat statystycznego opracowania danych przyjęty został przy analizach związku cech autystycznych z cechami osobowości. W punkcie 5.1 dostrzegam pewne nieścisłości. Autorka pomija np. informację o sile korelacji (s. 70) czy w przypadku analizy czynnikowej (s. 71) o zróżnicowaniu kierunku korelacji czynnika pierwszego z cechami temperamentu. Jest on ujemny w przypadku żwawości i wytrzymałości a dodatni w przypadku reaktywności. W odniesieniu do czynników II i III kierunek ten jest wskazywany a w opisie czynników V, VI i VII ponownie go brak. Wydaje mi się, że słuszne jest przyjęcie jednej zasady, albo uznajemy dany efekt za ważny i konsekwentnie o nim informujemy, albo za nieistotny – wówczas konsekwentnie pomijamy. Jednak największą trudność sprawiło mi zmierzenie się ze sformułowaniem: *Aktywność mocniej ładowała czynnik III, ładowany również przez przerzucanie uwagi (AQ2), pomiędzy tymi cechami wystąpiła korelacja ujemna* (s. 72). Tabela 27 pokazuje jednak dodatni znak dla przerzucania uwagi i trzeba kilkukrotnego prześledzenia treści zdania z danymi w tabeli, żeby stwierdzić, że to raczej skrót zastosowany przez Autorkę, niż błąd. Podobną niekonsekwencję zauważyłam w opisie wyników dla tabeli 28 – 7 czynnikowego rozwiązania. Wydaje mi się również, że prezentacja graficzna wykresu osypisk w punktach pracy 5.1 i 5.2 ułatwiłaby (mi) orientację i zwiększyła czytelność danych. Niezależnie jednak od subiektywnych preferencji recenzenckich, doceniam skrupulatność Autorki, czytelność w sposobie prezentowania trudnych przecież treści, odnoszących się do statystycznych analiz.

Kolejne podpunkty tej części pracy odnoszą się do Jakościowej analizy uzyskanych wyników. Informacje zostały zaprezentowane w sposób adekwatny do analiz ilościowych, odzwierciedlają uzyskane tam efekty, a ich opis jest czytelny.

W punkcie 6 pracy Pani mgr Marta Jósewicz przedstawia Dyskusję wyników. Tę część pracy oceniam bardzo dobrze, jako przeprowadzoną rzetelnie i w sposób interesujący. Wyjaśnienia na podstawie odwołań do literatury są satysfakcjonujące, szczególnie w tych obszarach, gdzie Pani magister zauważa rozbieżności między uzyskanymi we własnych badaniach rezultatami, a efektami innych badań (np. s. 127). Swoją ocenę pracy rozpoczęłam od

nawiązania do możliwości, jakie daje badaczom model ewolucji historii życia (*life history evolution* – LHE). Autorka odwołuje się wprawdzie do innego modelu, na gruncie którego powstały wykorzystane w Jej badaniach narzędzia, co jest w pełni zgodnie z zasadami opracowywania prac badawczych. Niemniej wydaje mi się, że odniesienie do modelu LHE mogłoby stanowić dobre uzupełnienie rozważań. Na podkreślenie zasługuje też fakt zauważenia przez Autorkę ograniczeń związanych z badaniami własnymi. Ponieważ wpisane one zostały w ciąg rozważań (p. 6.3), umykają nieco, a stanowią ważny punkt każdej pracy naukowej. Dlatego warto byłoby rozważyć potraktowanie tych informacji jako osobnego, wyodrębnionego podpunktu, jak coraz częściej jest to przyjmowane w pracach publikowanych w czasopismach o wysokim wskaźniku Impact Factor.

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska dowodzi bardzo dobrego przygotowania Doktorantki pod względem zarówno teoretycznym, jak i metodologicznym i wskazuje na właściwe umiejętności planowania i prowadzenia badań naukowych w zakresie nauk społecznych. Badania mają charakter oryginalny, a podjęty problem ma znaczącą wartość poznawczą.

Reasumując stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji dysertacja mgr Marty Jósewicz pt. *Temperamentalne i osobowościowe korelaty autystycznej charakterystyki zachowania* – napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Ewy Pisuli – spełnia wymogi określone w art. 31 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule i stopniach naukowych (Dz. U. Nr 65 poz. 595), dlatego też wnioskuję o dopuszczenie mgr Marty Jósewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. Katarzyna Markiewicz, prof. UMCS